

DOI: 10.30520/tjsosci.732266

**TÜRK DİLİ KİTAPLARINDAKİ ELEŞTİRİYLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN
PROGRAMA BAĞLI OLARAK ÖĞRENCİDE ELEŞTİREL DÜŞÜNME
BECERİSİNİ GELİŞTİRMEDEKİ YETERLİLİKLERİ**

*COMPETENCIES OF STUDIES ON CRITISM IN TURKISH LANGUAGE BOOKS IN
DEVELOPING CRITICAL THINKING SKILLS OF THE STUDENTS BASED ON THE
PROGRAM*

Nagihan ŞENYILDIZ¹

ÖZET

Bu çalışmada, Türk Dili kitaplarındaki eleştiriyile ilgili çalışmaların programa bağlı olarak öğrencide eleştirel düşünme becerisini geliştirmedeki yeterliliklerini tespit etmek amaçlanmıştır. İlişkisel tarama modeliyle cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, okul türü, anne ve babanın öğrenim düzeyi değişkenlerinin eleştirel düşünme gücüne etkileri incelenmiştir. Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında yer alan eleştiri türündeki metinler ve eleştirel düşünme becerisinin programdaki yeri ele alınmıştır. Erzincan ilinde tesadüfi seçilen 113 ortaöğretim öğrencisine Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği (Form: YM) uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS paket programından faydalanılmıştır. Cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, okul türü, anne öğrenim durumu ve baba öğrenim durumu değişkenlerine normallik testi uygulanmış ve normal dağılıma sahip olmadıkları görülmüştür ($p: ,000 < ,05$). Bu nedenle non-parametrik testler uygulanmıştır. Cinsiyete göre çıkarsama, sınıf düzeyine göre yorumlama, okul türüne göre çıkarsama ve yorumlama alt boyutlarında %95 güven düzeyinde anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Ders kitaplarında eleştiri türüne yeterince yer verilmediği ve öğrencilerin hedeflenen eleştirel düşünme becerisine sahip olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Düşünme, Eleştiri, Düşünme Becerileri

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the ability of the studies on criticism in Turkish Language books to develop critical thinking skills in the students depending on the program. The effects of gender, age, class level, school type, education level of the mother and father on critical thinking power were examined with the relational screening model. Texts of the category of criticism in Turkish language and literature textbooks and the place of critical thinking skills in the program are discussed. The Watson-Glaser Critical Reasoning Power Scale (Form: YM) was applied to 113 secondary students who were randomly selected in Erzincan province. The SPSS package program was used in the analysis of the data. Normality test was applied to the variables of gender, age, grade level, school type, mother's and father's education status and it was observed that they did not have a normal distribution ($p: ,000 < ,05$). For this reason, non-parametric tests were applied. Significant differences at 95% trust level were found in the sub-dimensions of inference by gender, interpretation by class level, inference and interpretation by school type. It was found that the category of criticism was not adequately included in the textbooks and that the students did not have the targeted critical thinking skills.

Keywords: Critical Thinking, Criticism, Thinking Skills

¹ Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü,
nagihan.senyildiz@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5684-768X

1. GİRİŞ

İnsanoğlu birçok farklı özelliklerle donatılması yönüyle tabiattaki diğer canlılardan ayrılmaktadır. Diğer canlılar kendi kendine temel ihtiyaçlarını karşılama davranışlarını insanoğluna göre daha önce gösterirken insanoğlunun sınırlı imkânlarla sınırsız ihtiyaç ve isteklerini karşılama birilerinin yardımıyla olmaktadır. Yeni doğan birçok hayvan dünyaya geldikten kısa zaman sonra onun için temel olan ve hayatları boyunca sahip olacakları toplam becerinin büyük kısmını oluşturan ayağa kalkma, yürüme veya türlü sesler çıkarma gibi becerileri göstermektedir. İnsanoğlunun yürüme, konuşma gibi temel becerilerini kazanması zaman almaktadır. Üstelik bu tür temel beceriler insanın sahip olduğu donanımın çok az bir kısmına denk gelmektedir. İnsan konuşma ve düşünme becerileri gibi konularda eğitime ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçlı hâl hayatın ilk yıllarında onu diğer canlılardan daha muhtaç yapsa da eğitimle beraber insanın geldiği nokta ahseni takvime ulaşmaktadır. İnsan, akli sayesinde dünyanın merkezi olmuştur. Önceleri anne, öğretmen gibi başka bir rehber eşliğinde verilen eğitim, kişinin kendi kendine öğrenme becerileri geliştikçe büyük ölçüde kendine bırakılır. Düşünmenin kişiye özel ve dinamik olduğunu söyleyen Halpern'a (1996) göre verilen bilginin temelinde; yeni bilgileri alma, onları diğer bilgilerle birleştirme, hafızamızda depolama ve ilk başta oluşan düşünceden farklı bir özellikte bir düşünce oluşturma yer almaktadır.

Eğitim kurumları tarafından, öğrencilerin aldıkları eğitimle uluslararası alanda günümüzün ihtiyaçlarına yetişebilmeleri için üst düzey düşünme becerilerine sahip olmaları beklenmektedir. Yaratıcı, eleştirel, analitik, esnek, empatik, sistemli, bütüncül düşünme, problem çözme ve karar verme gibi becerilerin öğrenciye kazandırılması, değişen dünyada hızlı bir gelişim gösteren bilgi ve teknolojiye uyum açısından öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda eğitim sistemimizde düşünme eğitimi dersi, ilköğretim düşünme becerileri dersi ve yaratıcı düşünme dersi gibi adımlar atılmaktadır. Doğru bilgiye ulaşmak için tüm derslerde eleştirel bakış açısı geliştirilmelidir. Özensoy (2011, 109) eleştirel okumada tüm derslerin yanında ders dışı yazılı, görsel ve işitsel kaynakları değerlendirme de etkin bir şekilde kullanılmalıdır, demektedir. Günlük yaşamdaki iletişimimizde kullandığımız dil, düşünme becerilerinden doğrudan etkilenmektedir. Dili etkili kullanma, kişinin fikirlerini anlaşılır olarak ifade etmesi, fikirlerin arkasında sebebiyle birlikte durabilmesi, sahip olduğu bilgileri kullanarak yeni ve farklı bilgiler sunabilmesi gibi kabiliyetler istemektedir.

Bilginin doğruluğu, geçerliliği gibi konularda öğrencinin bakış açısının geliştirilmesi için eleştirel düşünmenin geliştirilmesi gerekmektedir. Tüm dersler için gerekli olan bu sorgulayıcı ve üretken yaklaşım diğer düşünme becerilerinin gelişmesine de büyük katkı sağlamaktadır. İşlekeller (2008, 50) eleştirel düşünmenin bağımsız olmayı gerektirdiğini, hiçbir önyargı ya da herhangi bir otoriteye bağlanmayı kabul etmediğini savunmaktadır. Eleştirel düşünme için bir ölçüte dayalı olarak bir değerlendirme yapmak (Bacanlı, 2012, 146), bir düşünceyi geliştirmek amacıyla inceleme ve değerlendirme sanatı (Güneş, 2012) diye tanımlanmıştır. Eleştirel düşünce denildiğinde eleştiri türünü ve edebî tenkiti de akla getirmektedir. Eleştiri daha çok olumsuz durumların ifadesi gibi yanlış bir algı vardır. Tenkit, bir nesneyi, bir durumu veya olayı her yönüyle değerlendirme; eleştirmedir (Aytaş vd., 2013, 101). Edebî tenkit için ise olumsuz durumların dile getirilmesinden çok uzak tanımlar yapılmıştır. Tarlan (1981, 192) edebî tenkitin eserin bedî güzelliği üzerine hüküm verdiğini dile getirmektedir.

Eleştirel düşünme belirli bir hedefe ve amaca yönelik yapılmaktadır. Yenilenmesi ya da yeniden üretilmesi gerekenlerin tespiti için bilginin dışında önemli beceriler ve yöntemler gerekmektedir. Eleştirel düşünmede üretilen düşüncelerden ziyade düşünme sürecinin kendisi

dikkate değerdir. Mevcut verilerden hareketle değerlendirmelerin yapıldığı eleştirel düşünme, bilimsel düşünmenin olmazsa olmaz noktasında yer almaktadır. Kişinin bir amaç doğrultusunda bilinçli olarak yaptığı, var olan düşüncenin tekrarından ibaret olmayıp tüm bilgilerin ve varsayımların denendiği, ortaya konan yargıların ölçülüp biçildiği, analiz ve sentezlerin olduğu, yorumlama ve mantık çerçevesinde akıl yürütme ve değerlendirmenin yapıldığı bir düşünme biçimidir. Chance (1986), eleştirel düşünmeyi gerçekleri analiz etme, fikirler üretip düzenleme ve savunma, karşılaştırma ve çıkarımlar yapma, savları değerlendirme ve problem çözme becerilerinin bir bütünü olarak betimlemiştir.

1.1. Eleştirel Düşünmenin Eğitimdeki Yeri

Eleştirel düşünme için öğrencinin bilme, kavrama, uygulama, analiz ve sentez basamaklarını başarıyla gerçekleştirebilen düzeyde olması gerekmektedir. Eleştirel düşünme büyük oranda değerlendirme basamağında gerçekleşmektedir. Demirel (1987) bu basamakta öğrenciye yol gösteren aktif anahtar kelimeleri; yargılamak, zıtlıklardan yararlanmak, karar vermek, eleştirmek, savunmak ya da doğruluğunu kanıtlamak olarak belirtmiştir. Sentez basamağı için Tahaoğlu (2014) düzenlemek, eleştirmek veya sonuca ulaşmak gibi karmaşık basamakları içerir, derken; analiz basamağı içinse öğrencinin metinsel yapıyı düşünmesine olanak sağlayan ve eleştirel düşünme becerisini de beraberinde getiren bir basamak olduğunu söylemektedir. Analiz basamağında eleştirel düşünmenin geliştirilebilmesi için farklı metin türleri ve farklı yazarların metinleri işlenmelidir. Ayaş (2001); öğrencilerin belli bir anlayışa bağlı şair ve yazarların eserleri ile karşı karşıya kalmasının onların eleştirel düşünme gelişimlerini olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir. Amaç, öğrencinin hür ve bilimsel düşünebilmesidir. Farklı görüşlere sahip yazarların eserlerinden seçilmiş metinlerin kitapta yer almış olması, öğrencinin tenkitçi bir bakış açısına sahip olmasını sağlamaktadır.

Öğrencilerde bilimsel ve eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesini hedefleyen çağdaş bir eğitim öğretim anlayışı için Gürkaynak (2008, 14) başta ders kitapları ve yardımcı kaynaklar olmak üzere her türden ders materyalini, mevzuatı, öğretim programlarını, öğretmen yetiştiren kurumları ve hizmet içi eğitimleri ilgilendiren çok yönlü ve çok boyutlu bir dönüşümün sağlamanın gerekliliğini dile getirmektedir. Öğrencilerin genel akademik başarılarının yükselmesinde, toplumsal olguların fark edilmesinde, gerektiğinde değişim ve üretim için harekete geçilmesinde eleştirel düşünme becerileri gerekmektedir. Çevrede olup bitenleri anlayıp yorumlamada, değerlendirmede eleştirel düşünme becerisi ölçüsünde öğretmene ve ders kitabına bağlılık azalacağından öğrencinin kendi kendine karar verme, öz disiplinle hareket etme, bağımsız düşünebilme özelliklerinin de gelişmesi beklenmektedir. Öğrenci hayat boyu kullanabileceği niteliklerini arttıran eleştirel düşünme becerisini derslerde büyük oranda metinler vasıtasıyla edinmektedir. Başoğlu (2012, 994) eleştirel düşünme eğitimine uygun metnin öğrenciyi mantıklı, dikkatli, meraklı ve sorgulayıcı düşünmeye yönlendirmesi gerektiğini söylemektedir.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar Öğretim Programı incelenmiştir. Eleştiri metinlerini 9. sınıf IV. ünite Öğretici Metinler kısmında Gazete Çevresinde Gelişen Metin Türleri (Makale, Deneme, Sohbet, Fıkra, Eleştiri, Röportaj) arasında vermektedir. Okullarda kullanılan ders kitapları incelendiğinde bu konu için seçilmiş metinlerin fıkra ve deneme türünde olduğu tespit edilmiştir. Programın yapısı kısmında ise 9. sınıf Güzel Sanatlar ve Edebiyat adlı I. ünite için konularla ilgili teorik bilgi vermek yerine, “Bu konularda yazılmış metinlerden hareketle öğrencilerin gerek bireysel gerekse grup hâlinde gerçekleştirecekleri etkinliklerle; eleştirel düşünme, sorunları çözebilme, araştırma, sorgulama, yaratıcı düşünme becerileri kazanmaları hedef olarak belirlenmiştir.” (2011, 4) denilmektedir. III. ünite (Olay Çevresinde Oluşan

Edebî Metinler) öğrencilerin, sorunları çözebilme, eleştirel düşünme, araştırma-sorgulama becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (2011, 5). Bu hedefler doğrultusunda 9 ve 10. sınıfların etkinlikleri arasında eleştiri türünde yazılmış metinlerin sınıfa getirilerek diğer metin türleriyle ya da diğer dönem metinleriyle karşılaştırılması etkinlikleri bulunmaktadır. Eleştirel düşünme etkinliklerinin öğrencilere günlük hayatta karşılaştıkları önyargı, varsayım ve kandırmacılıkları tanımada yardımcı olacağı (Kurudayıoğlu ve Çelik 2009, 87) düşünülmektedir.

11. sınıf III. ünite (Servet-i Fünûn Edebiyatı ve Fecr-i Âtî Topluluğu) işlenen metinlerle öğrencilerin farklı dönemlere ait metinleri zihniyet, yapı, tema, dil ve anlatım, anlam, gelenek bakımlarından çözümleyip yorumlayabilmeleri amaçlanmıştır. Bunların gerçekleşmesiyle öğrencilerin eleştirel düşünme, sorunları çözebilme ve sorgulama becerilerini geliştirecekleri düşünülmüştür. 11. sınıf IV. ünite Millî Edebiyat Dönemi bölümünde “Ders kitaplarına Millî Edebiyatın özelliklerini ele alan makale, deneme, eleştiri, hatıra, tarihî metinlerden parçalar seçilmelidir.” yönergesi yer almaktadır. İncelediğimiz ders kitaplarında bu yönerge doğrultusunda parçalar alındığı görülmektedir. Eleştiri türünde kitapta “Dil başka Lisan Başkadır (Peyami Safa/ Objektif 1)” ve “Dil İnkılâbı İle İlgili Bir Hâtıra (Ali Canip Yöntem/ Türk Edebiyatı Tarihi)” parçaları yer almaktadır.

12. sınıf programına bakıldığında eleştirel düşünme, kazanım veya eleştiri metni olarak değil, açıklamalar kısmında karşımıza çıkmaktadır. Öğrencilerden metinlerde geçen eleştirilerin tespiti istenmektedir. Öğrenciler toplumun eleştirilmesi veya yakın geçmişin eleştirilmesi fark ettirilmektedir.

Programda Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim kurma, problem çözüme, araştırma, karar verme, bilgi teknolojileri kullanma ve girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. 159 alt becerinin 55’i eleştirel düşünmeye aittir ve toplam alt becerilerin %34,5’ini oluşturarak en büyük paya sahiptir. Programa genel olarak baktığımızda; genel amaçlar 22 madde hâlinde sıralandıktan sonra bu amaçlara ulaşmak için ünitelerde belirtilen kazanım, önerilen etkinlik ve verilen açıklamalar doğrultusunda, metinlerin incelenmesi ve yorumlanmasıyla öğrencilerin; eleştirel düşünme, sorunları çözebilme, yaratıcı düşünme, araştırma-sorgulama, iletişimde bulunma becerilerini kazanmaları ve geliştirmeleri hedeflenmiştir, denilmektedir. Öğrenme-öğretme sürecinin metni çözümlenme/inceleme basamağında eleştirel düşünme becerisinin kazandırılması amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma öğrencilerin eleştirel düşünme yeterliliklerini ve eleştirel düşüncelerini etkileyen faktörleri bulmayı amaçlayan betimsel bir araştırmadır. Eleştirel düşünme yeterliliklerine cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, okul türü, anne ve babanın öğrenim düzeyi değişkenlerinin etkilerini araştırdığı için ilişkisel tarama modelindedir.

2.1. Araştırma Grubu

Çalışmanın evreni Erzincan’daki ortaöğretim sınıflarında öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklem grubu Erzincan ilindeki ortaöğretim sınıflarında öğrenim gören ve tesadüfî seçilen 113 öğrencidir. 125 öğrenciye ulaşılarak uygulama yapılmıştır ancak ciddiyle cevaplanmadığı düşünülen formlar elenerek 113’e indirilmiştir. Örneklem grubunun özelliklerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlere Göre Öğrencilerin Dağılımı

		Katılımcı Sayısı	% Oranı
Cinsiyet	Kız	48	42,5
	Erkek	65	57,5
Yaş	14 ve daha küçük	5	4,4
	15	33	29,2
	16	48	42,5
	17	17	15,0
	18 ve daha büyük	10	8,8
Sınıf Düzeyi	9	34	30,1
	10	37	32,7
	11	35	31,0
	12	7	6,2
Okul Türü	Anadolu Lisesi	26	23,0
	Sosyal Bilimler Lisesi	20	17,7
	Endüstri Meslek Lisesi	2	1,8
	Kız Meslek Lisesi	30	26,5
	İmam Hatip Lisesi	32	28,3
	Diğer	3	2,7
Annenin Öğrenim Düzeyi	Öğrenim görmemiş	12	10,6
	İlköğretim	57	50,4
	Ortaöğretim	31	27,4
	Yükseköğretim	13	11,5
Babannın Öğrenim Düzeyi	Öğrenim görmemiş	3	2,7
	İlköğretim	42	37,2
	Ortaöğretim	39	34,5
	Yükseköğretim	29	25,7
Toplam		113	100

Araştırmaya katılan 113 öğrencinin %42,5'i kız, %57,5'i erkektir. Öğrencilerin %4,4'ü 14 ve daha küçük yaşta, %29,2'si 15, %42,5'i 16, %15'i 17, %8,8'i 18 ve daha büyük yaşta; %30,1'i 9, %32,7'si 10, %31'i 11 ve %6,2'si 12. sınıfta okumakta; %23'ü Anadolu Lisesi, %17,7'si Sosyal Bilimler Lisesi, %1,8'i Endüstri Meslek Lisesi, %26,5'i Kız Meslek Lisesi, %28,3'ü İmam Hatip Lisesinde ve %2,7'si diğer liselerde okumaktadır. Öğrencilerin annelerinin öğrenim düzeyleri %10,6'sı öğrenim görmemiş, %50,4'ü ilköğretim, %27,4'ü ortaöğretim, %11,5'i yükseköğretim; babalarının öğrenim düzeyleri %2,7'si öğrenim görmemiş, %37,2'si ilköğretim, %34,5'i ortaöğretim, %25,7'si yükseköğretim mezunudur.

2. 2. Verilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi

Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği (Form:YM)'nin uyarlaması Nükhet Çıkrıkçı (1992) tarafından yapılmıştır. Ölçek bölümleri 14 maddeden oluşan çıkarsama, 15 maddeden oluşan varsayımların farkına varma, 17 maddeden oluşan tümdengelim, 20 maddeden oluşan yorumlama ve 14 maddeden oluşan karşıt görüşlerin değerlendirilmesi alt boyutlarından meydana gelmektedir.

Tablo 2. Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Testinin Bölümleri

	Soru Numarası	Soru Sayısı
Çıkarıma	1-14	14
Varsayımların Farkına Varma	15-29	15
Tümdengelim	30-46	17
Yorumlama	47-66	20
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi	67-80	14
Toplam		80

Verilerin analizinde SPSS paket programından faydalanılmıştır. Faktör analizi yapılarak 7 madde değerlendirmeye alınamamış, diğer test maddeleri eleştirel düşünmenin alt boyutlarına yeniden dağıtılmıştır.

Tablo 3. Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Testinin Faktör Analizinden Sonra Düzenlenmiş Bölümleri

	Soru Numarası	Soru Sayısı
Çıkarsama	1, 3, 5, 7, 9-13	9
Varsayımların Farkına Varma	6,15-29	16
Tümdengelim	2, 4, 8, 14, 30-38, 40-46,	20
Yorumlama	47-66	20
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi	39, 74-80	8
Toplam		73

Cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, okul türü, anne öğrenim durumu ve baba öğrenim durumu değişkenlerine normallik testi uygulanmış ve normal dağılıma sahip olmadıkları görülmüştür ($p: ,000 < ,05$). Bu nedenle non-parametrik testler uygulanmıştır. Veri çözümlemelerinde eleştirel düşünme bakımından öğrenciler arasındaki farklılığın anlamlılığını tespit etmek için ikili gruplarda Mann Whitney U testi, ikiden fazla seçeneği olan gruplarda Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır.

Cinsiyet değişkeni ile eleştirel düşünmenin alt boyutları arasındaki durumun incelenmesi için Mann Whitney U testi uygulanmıştır. %95 anlamlılık düzeyinde sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 4. Eleştirel Düşünmenin Cinsiyete Göre U-Testi Sonuçları

		Sıra		U	p
		n	Ortalaması		
Çıkarsama	Kız	48	71,45	3429,50	866,50 ,000
	Erkek	65	46,33	3011,50	
Varsayımların Farkına Varma	Kız	48	54,50	2616,00	1440,0 ,481 0
	Erkek	65	58,85	3825,00	
Tümdengelim	Kız	48	57,90	2779,00	1517,0 ,802 0
	Erkek	65	56,34	3662,00	
Yorumlama	Kız	48	61,96	2974,00	1322,0 ,162 0
	Erkek	65	53,34	3467,00	
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi	Kız	48	53,65	2575,00	1399,0 ,333 0
	Erkek	65	59,48	3866,00	

Eleştirel düşünme becerileri ölçülen öğrencilerin Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği'nden aldıkları puanların Mann Whitney U testi sonuçları tablo 4'te verilmiştir. Buna göre çıkarsama ve cinsiyet arasında ilişki vardır ($p: ,00$). Sıra ortalamalarına baktığımızda kızların çıkarsama düzeyinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür (kız, mean rank:71,45; erkek, mean rank: 46,33). Çakmak Güleç(2010)'in Kalifornia Eleştirel Düşünme Eğilim ölçeğini uyguladığı araştırmasında kız öğrenciler lehine açık fikirlilik ve meraklılık alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Çağlayan Öztürk'ün (2013) çalışmasında da kız öğrenciler eleştirel düşünme sonuçlarında anlamlı düzeyde daha yüksek ortalama elde etmiştir.

Tablo 4'e göre cinsiyet ile varsayımların farkına varma (p: ,482), tündengelime (p: ,802), yorumlama (p: ,162), karşıt görüşlerin değerlendirilmesi arasında (p: ,333) anlamlı fark bulunmamıştır. Eleştirel düşünmenin cinsiyete göre değişkenliğini ölçen bazı çalışmalarda da cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görülmemiştir (Demir vd. 2014; Karasakaloğlu vd., 2012; Saçlı ve Demirhan, 2008).

Tablo 5. Eleştirel Düşüncenin Yaşa Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		N	Sıra Ort.	sd.	X ²	p
Çıkarsama	14 ve daha küçük	5	53,60	4	7,823	,098
	15	33	56,86			
	16	48	58,85			
	17	17	67,68			
	18 ve daha büyük	10	32,10			
Varsayımların Farkına Varma	14 ve daha küçük	5	45,70	4	1,596	,809
	15	33	55,95			
	16	48	58,35			
	17	17	53,56			
	18 ve daha büyük	10	65,45			
Tündengelime	14 ve daha küçük	5	67,10	4	4,129	,389
	15	33	61,73			
	16	48	52,63			
	17	17	50,15			
	18 ve daha büyük	10	69,00			
Yorumlama	14 ve daha küçük	5	27,90	4	6,638	,156
	15	33	58,30			
	16	48	55,08			
	17	17	59,35			
	18 ve daha büyük	10	72,45			
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi	14 ve daha küçük	5	66,20	4	1,491	,828
	15	33	59,00			
	16	48	55,13			
	17	17	60,24			
	18 ve daha büyük	10	49,30			

Eleştirel düşünme becerileri ölçülen öğrencilerin yaşa göre Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği'nden aldıkları puanların Kruskal Wallis-H testi sonuçları tablo 5'te verilmiştir. Buna göre yaş ile çıkarsama (p: ,098), varsayımların farkına varma (p: ,809), tündengelime (p: ,389), yorumlama (p: ,156) ve karşıt görüşlerin değerlendirilmesi (p: ,828) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Yapılan başka araştırmalar da bunu desteklemektedir. Kaloç (2005, 95), çalışmasında farklı yaşlardaki öğrencilerin eleştirel düşünme becerileri Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Küçük yaşlardan itibaren geliştirilmesi gereken birçok düşünme becerisi gibi eleştirel düşünme de gelişimsel olarak ilerlemektedir. Var olan potansiyellerinin çevre tarafından desteklenerek geliştirilmesi gerekmektedir. Çocukların felsefi düşünmesini sağlayan soru sorma gibi basit ve etkili tekniklerden faydalanılabilir. Tozduman Yaralı (2019) tarafından okul öncesi dönemdeki çocukların gözlemiyle elde edilen anekdot kayıtlarında çocukların eleştirel düşünmenin alt boyutlarından yorumlama, açıklama, değerlendirme, çıkarım, analiz ve öz düzenleme becerilerine yönelik davranışlar gösterdikleri saptanmıştır.

Tablo 6. Eleştirel Düşüncenin Sınıf Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		N	Sıra Ort.	sd.	X ²	p
Çıkarsama	9	34	51,34	3	4,962	,175
	10	37	61,66			
	11	35	61,50			
	12	7	37,36			
Varsayımların Farkına Varma	9	34	54,43	3	1,352	,717
	10	37	56,92			
	11	35	56,97			
	12	7	70,07			
Tümdengelim	9	34	58,75	3	3,499	,321
	10	37	62,51			
	11	35	48,71			
	12	7	60,79			
Yorumlama	9	34	44,49	3	11,359	,010
	10	37	67,34			
	11	35	54,53			
	12	7	75,50			
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi	9	34	62,10	3	4,990	,173
	10	37	49,55			
	11	35	62,37			
	12	7	44,71			

Eleştirel düşünme becerileri ölçülen öğrencilerin sınıf düzeyine göre Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği'nden aldıkları puanların Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir. Analiz sonuçları, teste katılan öğrencilerin yorumlama bölümünden aldıkları puanların sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir, X^2 (sd: 3, n: 113) = 11,359, $p < ,05$. Bu bulgu sınıf düzeyinin yorumlama boyutu üzerinde farklı etkilere sahip olduğunu gösterir. Grupların sıralama ortalamalarına bakıldığında 12. sınıfların ortalamaları en yüksek (mean rank: 75,50), 9. sınıfların ortalamaları en düşüktür (mean rank: 44,49). Sınıf düzeyleriyle çıkarsama (p : ,175), varsayımların farkına varma (p : ,717), tümdengelim (p : ,321), karşıt görüşlerin değerlendirilmesi (p : ,173) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır.

Tablo 7. Eleştirel Düşüncenin Okul Türüne Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		n	Sıra Ort.	sd.	X ²	P
Çıkarsama	Anadolu Lisesi	26	36,63	5	32,6113	,000
	Sosyal Bilimler	20	49,53			
	Endüstri Meslek	2	44,50			
	Kız Meslek	30	81,72			
	İmam Hatip	32	59,31			
	Diğer	3	19,83			
Varsayımların Farkına Varma	Anadolu Lisesi	26	53,58	5	6,161	,291
	Sosyal Bilimler	20	68,45			
	Endüstri Meslek	2	71,75			
	Kız Meslek	30	47,58			
	İmam Hatip	32	60,72			
	Diğer	3	55,00			
	Anadolu Lisesi	26	58,17			
	Sosyal Bilimler	20	49,18			
	Endüstri Meslek	2	58,75			

Tümdengelim	Kız Meslek	30	60,32	5	2,349	,799
	İmam Hatip	32	56,11			
	Diğer	3	74,17			
Yorumlama	Anadolu Lisesi	26	51,77	5	11,867	,037
	Sosyal Bilimler	20	55,75			
	Endüstri Meslek	2	50,00			
	Kız Meslek	30	73,73			
	İmam Hatip	32	47,08			
	Diğer	3	53,83			
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi	Anadolu Lisesi	26	58,19	5	9,174	,102
	Sosyal Bilimler	20	39,68			
	Endüstri Meslek	2	77,00			
	Kız Meslek	30	58,80			
	İmam Hatip	32	61,81			
	Diğer	3	79,50			

Farklı okul türlerine göre öğrencilerin eleştirel düşünme gücü testinden aldıkları puanların Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 7’de verilmiştir. Analiz sonuçları teste katılan öğrencilerin çıkarsama [X^2 (sd: 5, n: 113) = 32,6113, $p < ,05$] ve yorumlama [X^2 (sd: 5, n: 113) = 11,867, $p < ,05$] alt boyutunda okul türüne göre anlamlı bir şekilde farklılaştığını göstermektedir. Sıra ortalamalarına bakıldığında Kız Meslek Lisesi’nin çıkarsama(mean rank: 81,72) ve yorumlama (mean rank:73,73) alt boyutlarında diğer okullardan daha yüksek puan aldığı görülmüştür.

Okul türüyle varsayımların farkına varma ($p: ,291$), tümdengelim ($p: ,799$), karşıt görüşlerin değerlendirilmesi ($p: ,102$) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Okullar eleştirel düşünceyi geliştirebilecek en önemli merkezlerdir. Hayat boyu öğrenmenin her alanda gerekli olduğu görüşünün kabul edilip yaygınlaşmasıyla okullar da öğrenmeyi öğretme noktasında eğitim sistemlerini düzenlemiştir. 21. yüzyıl becerilerini ikiye ayıran Dede (2010) eleştirel düşünmeyi sürekli beceriler olarak tanımladığı ilk gruba almıştır. Hayat boyu öğrenme kapsamında okullarda geliştirilen eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, iletişim yetenekleri, işbirliği, bilgi ve medya okuryazarlığı becerileri öğrencilere bildiklerini nasıl etkili kullanacağı noktasında yol gösterici beceriler olmuştur.

Tablo 8. Eleştirel Düşüncenin Anne Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

		n	Sıra Ort.	sd.	X^2	P
Çıkarsama	Öğrenim görmemiş	12	64,25	3	3,909	,271
	İlköğretim	57	59,22			
	Ortaöğretim	31	56,76			
	Yükseköğretim	13	41,15			
Varsayımların Farkına Varma	Öğrenim görmemiş	12	64,21	3	2,879	,411
	İlköğretim	57	53,17			
	Ortaöğretim	31	63,34			
	Yükseköğretim	13	52,04			
Tümdengelim	Öğrenim görmemiş	12	58,17	3	3,475	,324
	İlköğretim	57	61,06			
	Ortaöğretim	31	55,05			
	Yükseköğretim	13	42,77			
	Öğrenim görmemiş	12	74,75			
	İlköğretim	57	51,52			

Yorumlama		Ortaöğretim	31	58,74	3	5,491	,139
		Yükseköğretim	13	60,50			
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi		Öğrenim görmemiş	12	57,75	3	4,334	,228
		İlköğretim	57	56,82			
		Ortaöğretim	31	63,45			
		Yükseköğretim	13	41,69			

Anne öğrenim durumuna göre öğrencilerin eleştirel düşünme gücü testinden aldıkları puanların Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 8’de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre anne öğrenim durumuyla çıkarsama (p: ,271), varsayımların farkına varma (p: ,411), tümnden gelim (p: ,324), yorumlama (p: ,139) ve karşıt görüşlerin değerlendirilmesi (p: ,228) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır. Aile içi eğitimde annenin önemli bir pozisyonu bulunmaktadır. Çocukla daha fazla zaman geçiren kişi anne olduğundan çocuğun düşünce şekli ve kişiliği üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. Gök ve Erdoğan’ın (2011, 46) yaptığı çalışmada öğrencilerin yaratıcı düşünme düzeyleriyle anne eğitim durumları arasında anlamlı farklılık bulunurken eleştirel düşünme eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Tablo 9. Eleştirel Düşüncenin Baba Öğrenim Düzeyine Göre Kruskal Wallis Testi Sonuçları

			n	Sıra Ort.	sd.	X ²	p
Çıkarsama		Öğrenim görmemiş	3	52,00	3	5,241	,155
		İlköğretim	42	66,13			
		Ortaöğretim	39	52,13			
		Yükseköğretim	29	50,84			
Varsayımların Farkına Varma		Öğrenim görmemiş	3	72,50	3	,911	,823
		İlköğretim	42	55,24			
		Ortaöğretim	39	58,42			
		Yükseköğretim	29	56,03			
Tümdengelim		Öğrenim görmemiş	3	50,83	3	2,027	,567
		İlköğretim	42	59,58			
		Ortaöğretim	39	59,92			
		Yükseköğretim	29	49,97			
Yorumlama		Öğrenim görmemiş	3	40,50	3	3,986	,263
		İlköğretim	42	62,99			
		Ortaöğretim	39	50,33			
		Yükseköğretim	29	59,00			
Karşıt Görüşlerin Değerlendirilmesi		Öğrenim görmemiş	3	32,67	3	4,211	,240
		İlköğretim	42	57,67			
		Ortaöğretim	39	62,78			
		Yükseköğretim	29	50,78			

Baba öğrenim durumuna göre öğrencilerin eleştirel düşünme gücü testinden aldıkları puanların Kruskal Wallis testi sonuçları tablo 9’da verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre baba öğrenim durumu ile çıkarsama (p: ,155), varsayımların farkına varma (p: ,823), tümdengelim (p: ,567), yorumlama (p: ,263) ve karşıt görüşlerin değerlendirilmesi (p: ,240) arasında anlamlı fark bulunmamaktadır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk Dili kitaplarındaki eleştiriyile ilgili çalışmaların programa bağlı olarak öğrencide eleştirel düşünme becerisini geliştirmedeki yeterliliklerini tespit etmek amacıyla, Watson-Glaser

Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği (Form:YM) kullanılarak yapılmış olan çalışmadan elde edilen sonuçlara göre öğrencilerde eleştirel düşünme becerisi hedeflenen düzeyde değildir.

Test istatistikleri sonucunda çıkarsama alt boyutunun cinsiyet ve okul türüne göre farklılaştığı görülmektedir. Kız öğrenciler erkeklerden daha başarıyla bu doğrultuda okul türünde de Kız Meslek Lisesi diğer okullardan daha başarılı durumdadır. Ay ve Akgöl'ün (2008) araştırmasında da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre eleştirel düşünme açısından daha güçlü oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Yorumlama alt boyutunda sınıf düzeyi ve okul türüne göre farklılık olduğu belirlenmiştir. Sınıf düzeyinde 12. sınıf öğrencileri en yüksek puanı alırken 9. sınıf öğrencileri en düşük puanı almıştır. Bu sonuç bize verilen eğitim sayesinde yorumlama becerisinin arttığını göstermektedir. Okul türünde en yüksek puanı Kız Meslek Lisesi, ardından Sosyal Bilimler Lisesi almıştır. En düşük puanı İmam Hatip Lisesi almıştır. Eleştirel düşünme hayat boyu çevreyi anlama, yorumlama ve çevreye uyumda kişiler için gerekli bir beceridir. Okul türü fark etmeksizin tüm okulların programlarında eleştirel düşünmeyi geliştirici etkinlikler bulunmalıdır.

Varsayımların farkına varma, tündengelim ve karşıt görüşlerin değerlendirilmesi alt boyutlarında değişkenler arasında herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Eleştirel düşünmenin alt boyutları birbirine bağlı durumdadır, genellikle başarı sonuçları da birbirine benzer çıkmaktadır.

Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği'nin uygulanması sırasında öğrencilerin dikkatlerinin uygulamanın sonuna doğru dağıldığı görülmüştür. Öğrenciler eleştiri becerisi gerektiren soruları yanıtlamakta ölçüm süresi uzadıkça zorlanmakta ve sorulara ilgisiz davranmaktadır. Aynı zamanda, öğrenciler ölçeğin birden çok alt basamağı ölçmek için bir anda uygulanmasını yorucu bulduklarını söyleyerek uzunluğundan şikâyet etmiştir. Son sorulara doğru cevaplama oranı ve yanlış yapma oranının artması da bunu desteklemektedir. Oysa Ulusoy ve Karakuş'un (2018) ortaöğretim öğrencilerinin eleştirel düşünme eğilimlerini belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, öğrencilerin problem çözme sürecinde etkin katılım, bilişsel süreçleri yürütme, yeni fikir ve bilgilere açık olma, yenilikleri izlemeye istekli olma, araştırma, keşfetme ve öğrenmeye istekli olma eğilimleri yüksek bulunmuştur. Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği'ndeki soruları cevaplamakta birçok öğrencinin zorlanması programın eleştirel düşünceyi geliştirmede istenen düzeyde olmadığını akla getirmektedir. Programda eleştirel düşünmeye önem verildiği, değerlendirme ölçütlerinde eleştirel düşünme alt becerilerine ayrılan paydan anlaşılmaktadır. Öğrencilerin ilgisini çekecek metinler seçilmeli ve eleştirel düşünmeyi severek yapabilecekleri etkinliklerle karşılaştırılmalıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığınca, programda eleştirel düşünmeye ağırlık verilmiştir. Ders kitaplarında yer alan metinlerle programın işaret ettiği metinlerin sayısı birbirini tutmamaktadır. Ders kitaplarında eleştiri türündeki metinlerin büyük çoğunluğu alıntı şeklindedir. Bu da metnin bütünlüğü içinde parçayı değerlendirmeyi engellemektedir. Edebi metinler tamamlanmış bütünlüktedir. Bütünlüğü korumak için çok sayıda metin yerine daha az sayıda metin bütün halinde alınabilir ya da farklı metin parçalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş birleştirilmiş metinlerden faydalanılabilir. Birleştirilmiş metinlerde yeni bir sistem oluşturulduğu için metin bütün hâlinde bulunmaktadır.

Korkmaz'ın (2018, 133) çalışmasıyla öğretmenler için olan eleştirel düşünme becerileri eğitiminin, öğretmenlerde eleştirel düşünmeye yönelik davranışları artırdığı gibi öğrencilerde

de öğrenciler için eleştirel düşünme becerileri temelli konularla beraber olumlu katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrenciye kazandırılmak istenen eleştirel düşünme becerisi için öğretmenin de donanımlı olması gerekmektedir. Metin inceleme esnasında öğrencilere farklı deneyimler edinme fırsatı sunulmalı, öğrencinin çok boyutlu düşünmesi sağlanmalıdır. Öğrencilerin ilgileri dikkate alınarak öğrenciler etkinliklere özendirilmelidir.

Etkinlikler kısmında sınıfa eleştiri türünde metin getirilerek diğer metinlerle karşılaştırmalar yapılması istenmektedir. Ancak eleştiri türü bu etkinlikten önce tanıtılmamaktadır. Önce eleştiri türü tanıtılmalı, öğrenciye eleştiri için gerekli yeterlilikler kazandırılmalıdır. Gözlem, analiz, sentez, yorumlama gibi beceriler için öğrenciye fırsat verilmelidir. Öğrencinin düşüncesini ifade etmesi için demokratik sınıf ortamı oluşturulmalıdır.

Eleştirel düşünme hayatın her alanında kişiye gerekli olan bir beceridir. Farklı disiplinler tarafından desteklenen eleştirel düşünme becerisi çok boyutlu düşünebilmeyi, farklı açılardan eleştirel düşünebilmeyi beslemektedir. Sadece Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı derslerinde değil diğer derslerde de eleştirel düşünmenin gelişebilmesi için etkinlikler yapılmalıdır. Ölçme araçları eleştirel düşünmeyi de ölçecek şekilde tasarlanmalıdır.

Eleştirel düşünmeyi erken yaşlardan itibaren geliştirmek için ailelere de görevler düşmektedir. Okul öncesi eğitimde de üst düzey düşünme becerilerinin sağlam temeli oluşturulmalıdır. Ayrıca sınıf içi etkinliklerde bilme ve kavramayı ölçen etkinlikler eğitimin her basamağında kolayca uygulanmaktadır. Ancak üst düzey düşünme becerilerini uygulama ve ölçme zaman aldığında bu becerilerin üstünde durmaya zaman yetmemektedir. Bu amaçla sınıf mevcudu kalabalık olmayacak şekilde düzenlemelere gidilmelidir.

KAYNAKÇA

- Alan, M. (2013). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 11. Sınıf*. Yıldırım Yayınları, Ankara.
- Ay, Ş. ve Akgöl, H. (2008). Eleştirel Düşünme Gücü ile Cinsiyet, Yaş ve Sınıf Düzeyi. *Kuramsal Eğitimbilim*, 1 (2), s. 65-75.
- Aytaş, G. (2001). Türkçe Ders Kitaplarının Yazımında Metin Seçimi ve Metin Altı Sorularının Hazırlanmasında Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar. *Türk Yurdu Türkçeye Saygı Özel Sayısı*, 21, s. 56-61.
- Aytaş, G., Özkan, Ö., Deniz, K., Doğan, Y., Uslu Üstten, A. Ve Odacı, S. (2013). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. İldem Yayınları, Ankara.
- Bacanlı, H. (2012). Dört Katlı Düşünme Modeli. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, 29-36.
- Başoğlu, N. ve Mutlu, B. (2012). İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Metinlerin Eleştirel Düşünme Eğitimine Uygunluğu. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20, s. 983-998.
- Chance, P. (1986). *Thinking in The Classroom: A Survey of Programs*. Teachers College, Columbia University, New York.
- Çağlayan Öztürk, Ç. (2013). *İlköğretim Sekizince Sınıf Öğrencilerinin Bilimsel Süreç, Eleştirel Düşünme ve Yaratıcı Düşünme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Gazi Üniveritesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Çakmak Güleç, H. (2010). Evaluation of Prospective Primary and Pre-School Teachers' Critical Thinking Level. *Eğitim ve Bilim*, 35 (157), s. 3-14.

- Çıkrıkçı, N. (1992). Watson-Glaser Eleştirel Akıl Yürütme Gücü Ölçeği(form: ym)nin Lise Öğrencileri Üzerindeki Ön Deneme Uygulaması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25, s. 559-569.
- Dede, C. (2009). *Comparing Frameworks for 21st Century Skills*. Harvard Graduate School of Education. [http://sttechnology.pbworks.com/f/Dede_\(2010\)_Comparing%20Frameworks%20for%2021st%20Century%20Skills.pdf](http://sttechnology.pbworks.com/f/Dede_(2010)_Comparing%20Frameworks%20for%2021st%20Century%20Skills.pdf) (22.12.2019).
- Demir, M. K., Tutkun, T., Şahin, Ç. Ve Genç, S. Z. (2014). Sosyal Bilgiler Etkinliklerinin Eleştirel Düşünmeye Etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), s. 217-229.
- Demirel, Ö. (1987). *Eğitimde Program Geliştirme*. Usem Yayınları, Ankara.
- Derman, S. ve Ateş, M. (2014). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 9. Sınıf*. Ekoyay Eğitim, Ankara.
- Geçmen, C. ve Bursalıoğlu, Y. (2013). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı 9*. Fırat Yayınları, Ankara.
- Gök, B. ve Erdoğan, T. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Yaratıcı Düşünme Düzeyleri ve Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 44(2), s. 29-52.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin Düşünme Becerilerini Geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 32, s. 127-145.
- Gürkaynak, İ., Üstel, F. ve Gülgöz, S. (2008). *Eleştirel Düşünme Eğitim Reformu Girişimi*. 3. bs. İstanbul. <https://www.egitimreformugirisimi.org/elestirel-dusunme/> (21.12.2019).
- Halpern, D. F. (1996). *Thought and Knowledge: An introduction to Critical Thinking*. Lawrence Erlbaum, New Jersey.
- İşlekeller, A. (2008). *Eleştirel Düşünme Becerilerini Temel Alan Türkçe Öğretiminin Normal ve Üstün Zihin Düzeyindeki Erişi, Eleştirel Düşünme Düzeylerine ve Tutumlarına Etkisi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kaloş, R. (2005). *Ortaöğretim Kurumu Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Becerileri ve Eleştirel Düşünme Becerilerini Etkileyen Etmenler*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Karasakaloğlu, N., Saracaloğlu, A. S. ve Yılmaz Özelci. (2012). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Okuma Stratejileri, Eleştirel Düşünme Tutumları ve Üst Bilişsel Yeterlilikleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, s. 207-221.
- Korkmaz, Z. S. (2018). *Eleştirel Düşünme Becerileri Eğitiminin Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerine Etkisi*. Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Erzurum.
- Kurudayıoğlu, M. ve Çelik, G. (2009). Türk Edebiyatı Derslerinde Eleştirel Düşünme Eğitimi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), s. 79-92.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2011). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı (9-12. Sınıflar)*. MEB Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara.
- Özensoy, A. U. (2011). *Eleştirel Okumaya göre Düzenlenmiş Sosyal Bilgiler Dersinin Eleştirel Düşünme Becerisine Etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Saçlı, F. ve Demirhan, G. (2008). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Programında Öğrenim Gören Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Saptanması ve Karşılaştırılması, *Spor Bilimleri Dergisi*, 2, s. 92-110.
- Tahaoğlu, A. (2014). *Ortaöğretim Türk Edebiyatı Dersi Öğretim Programı Kazanımlarının Bilişsel Açıdan İncelenmesi*. Bilkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tarlan, A. N. (1981). *Edebiyat Meseleleri*. Ötüken, İstanbul.
- Tozduman Yaralı, K. (2019). *Okul Öncesi Çocukların Eleştirel Düşünme Becerilerine Öyküleştirme Yöntemine Dayalı Eğitim Programının Etkisi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Ulusoy, B. ve Karakuş, F. (2018). Lise Öğrencilerinin Öz Yönetimli Öğrenmeye Hazırbulunuşlukları ile Eleştirel Düşünme Eğilimlerinin İncelenmesi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (2), s. 684-699.